

„ČELAKOVSKÝ – AUSSERORDENTLICH RUHIG“. OTÁZKA GENERACÍ A LOAJALIT V ČESKÉ POLITICE

Tomáš W. Pavlíček

Úvod. Hledání vhodných kandidátů do Panské sněmovny v roce 1914

Když začátkem roku 1914 konzultoval předlitavský ministerský předseda Karl hrabě Stürgkh (1859–1916) své návrhy kandidátů na povolání nových pairů na doživotí do Panské sněmovny, ptal se také na názor českého místopředsedy Františka knížete Thuna (1847–1916). Ten mu dopisem 4. března 1914 odpověděl, že rozhodně nesouhlasí, aby za zemřelého mladočeského paira právníka Václava Škardu (1861–1912) byl povolán bývalý ministr obchodu Josef Fořt (1850–1929). Nezpochybňoval politickou způsobilost tohoto mladočecha, ale obával se jeho známé silně nacionální rétoriky. Co tím Fořt vyvolá mezi ostatními českými pairy a v Klubu pravice Panské sněmovny? A tak Thun pomocí nepřímé otázky formuloval zdvořilý protinávrh: „*Není mi známo, kolik křesel se po zemřelých pairch uvolnilo, a zda by nebylo vhodné povolat Čelakovského na Škardovo místo.*“¹

Použití kondicionálu v němčině nezavazuje adresáta návrh přijmout, ale na druhou stranu vytváří prostor tuto „nereálnou“ možnost uskutečnit. Posouzení je však na Stürgkhovi, který sám nejlépe ví, kolik míst se v Panské sněmovně uvolnilo. Thun akorát ještě připomene svůj dopis z 27. února 1914, v němž uvedl, že nápad povolat Čelakovského se už delší čas přetřásal v diskusích a že se za něj přimlouval také předchozí předseda Klubu pravice Panské sněmovny Karel kníže Schwarzenberg (1859–1913). Podle Thuna už samotné porovnání charakterů obou kandidátů evidentně hovoří ve prospěch prvního: „*Čelakovský je sice také mladočechem, ale jeho politické postoje se v průběhu času staly výjimečně klidnými, zatímco Fořt doposud vystupoval jako horká hlava Heissporna.*“²

Stürgkh si v této souvislosti mohl připomenout, že vlastně už v únoru 1912 zvažoval navrhnout císaři jmenování Čelakovského do horní komory vídeňského parlamentu. Tehdy však nakonec z tohoto záměru sešlo, a tak ministerský předseda jen vzkázal Čelakovskému prostřednictvím bývalého ministra Bedřicha Pacáka (1846–1914) svou omluvu: „*26. února [1912] píše mi Pacák, že Stürgkh se omlouvá, když mne nebude jmenovati členem Panské sněmovny. Mrzí mne ovšem, že noviny o tom psaly, ale jinak – co je mi Hekuba?*“³

Jaromíra Čelakovského tehdy rozezlilo, že jemu jakožto rektoru české univerzity (1911/1912) podsouvali novináři vlastní zájem na jmenování. Stylizoval se proto do role mytologické postavy Hekuby, která je symbolem pro lidi stíhané bídou a neštěstím: „*Vídeň i politika zprotivily se mi do duše, a pak jsem předce rozhodný nepřítel toho nynějšího němčourského Rakouska, od něhož nepotřebuju žádného uznání. Já také nikdy a nikde jsem se o členství v Panské sněmovně neucházel.*“⁴

Toto silné zvolání vede badatele k hlavní otázce předkládané studie: Jakým způsobem můžeme interpretovat tyto a podobné Čelakovského výroky o tom, že nestojí o funkci

a tituly, ani o povolání do Panské sněmovny. Jakou roli v této skutečnosti hrála tehdejší Čelakovského fáze života, jeho pozice v akademickém a politickém milieu, ale také jeho zdraví, věk a rodinné události?

Kontext a cíl studie. Poznámka o identitách, generacích a loajalitách

Širším kontextem této studie je politická kultura mladočeské strany (1891–1914) a způsob výběru politických, vědeckých a kulturních osobností do Panské sněmovny Říšské rady.⁵ V politologickém úhlu pohledu se jedná o parlamentní rituály a strategie politických elit, které do zastupitelských orgánů navrhnou významné osobnosti, zohledňují přitom jejich zásluhy, reprezentaci, kontinuitu a konečně používají určité kulturní kódy, pomocí kterých svůj výběr legitimizují.⁶ Právo jmenovat tzv. paira náleželo pouze císaři, nicméně ten v praxi schvaloval návrh kandidátů, který mu připravil ministerský předseda. V praxi se postupně prosazovalo povolání takových kandidátů, které by (aspoň) část společnosti mohla identifikovat jako zasloužilé osobnosti.⁷

Cílem této studie je popsat komunikační styl právního historika a archiváře profesora Jaromíra Čelakovského (1846–1914) ve věkové fázi odchodu do penze a charakterizovat jeho sociální pozici v mladočeské straně. Uplatněním pojmu generace se pokusím určit, jaké místo zaujímal Jaromír Čelakovský v mladočeské straně a české politice na začátku 20. století, jak bylo toto *politické pole* strukturováno, jakou roli představoval vědec v politické kultuře a kterými loajalitami byl v této kultuře *zachycen*.

Pod pojmem generace rozumím existující specifické kolektivní identity. Tzv. historická generace má své místo v sociálním, nikoli lineárním (biologickém) čase a pomocí diskurzivních praktik sdílí určitý obrázek „své doby“, svého kolektivního vývoje.⁸

Zápisky z doby nástupu do penze

Charakterizovat osobní styl politické komunikace Jaromíra Čelakovského budu na základě analýzy jeho Zápisků. Prostřednictvím edice *Moje zápisky* má badatel k dispozici jedinečný pramen pro výzkum českých občanských politik, a to především v letech 1899–1914. Z roku 1899 pocházejí první pokusy založit Národní radu českou (1903), jejímž představitelem a posléze předsedou bude právě Čelakovský. Od roku 1900 začínají být jeho zápisky velmi podrobné a z deníku profesora, historika, archiváře, manžela a otce se stane *Politisches Tagesbuch*. Zápisky jsem podrobil podrobné analýze od podzimu 1906. Tehdy totiž ředitel městského archivu profesor Jaromír Čelakovský nastoupil do penze (1. 10. 1906). Nedlouho poté ho zasáhla náhlá smrt manželky Marie (1843 – 29. 5. 1907). V politických záležitostech se on a ostatní mladočeši museli srovnat s návrhem volební reformy, posléze s hledáním kandidátů a výsledkem voleb do Říšské rady a nakonec se vzniklou kolizí mezi českými poslanci.⁹ Pisatel si často kladl tyto otázky: Vznikne klub českých poslanců, nebo svaz klubů politických stran? Za jaké přísliby podpoří Češi vládu Maxe Wladimira barona Becka (1854–1943)? Jak mohou mladočeši podat ohrazení proti kabinetu, když v něm sedí dva mladočeští ministři?¹⁰

Za těchto okolností měl Čelakovský zájem domluvit se v Národní radě české ještě před novými, všeobecnými volbami na *koncentraci českých stran*. Usiloval o pragmatický konsensus, protože bylo zřejmé, že mladočeši po volbách ztratí dosavadní politický

prim; mluvil o nutnosti reorganizace strany.¹¹ Při sestavování předvolebních kandidátek však došlo mezi mladočechy ke sporům v nominování kandidátů. Chyběla vůle společně promýšlet, v kterém volebním obvodu se mladočeši mohou domluvit s jinou stranou na společném, či podporovaném kandidátovi. Čelakovský přesně zaznamenává postoje jednotlivých stranických kolegů a svou nespokojenost z rozkladu ve straně.¹² Ze Zápisků lze rekonstruovat, že právě tehdy byla Čelakovského pozice ve straně asi nejvíce oslabena. Nebyly mu příjemné ani Kramářovy zákulisní hry, ani Pacákovy a Škardovy strategické kroky.¹³ V rámci výkonného výboru strany byl Čelakovskému asi nejbližší advokát a poslanec Josef Herold (1850–1908). Ten mu také sdělil záměr ostatních mladočechů vystrčit Čelakovského z výkonného výboru strany a dát zde prostor přeběhlým realistům.¹⁴ Právě v takto vyostřené situaci ve straně, která se nedovedla shodnout na postupu ve vyjednávání koncentrace českých politických stran, se na schůzi 2. února 1907 objevila myšlenka „odměnit“ Čelakovského za stranickou práci tím, že bude navržen na paira: „*Ve schůzi nadhozeno, že mám přijít do Panské sněmovny, začez jsem neuctivě děkoval.*“¹⁵

Zde je nutné doplnit, že ministr krajan Pacák už během prosince 1906 konzultoval se stranickými kolegy Škardou a Josefem Wohankou (1842–1931) koho za mladočechy navrhnout na paira. Škarda sdělil Pacákovi v dopise 11. prosince 1906 šest jmen a ještě doporučil další čtyři z *univerzity*, jak sám uvedl. Na prvním místě „*Čelakovského Jaromíra, jenž svede v parlamentě mluvití a bude moci míti referáty.*“¹⁶ Souhrnně závěrem doporučil čtyři hlavní kandidáty (Čelakovského na třetím místě). Škarda se sice explicitně nezmiňuje o snaze odsunout ze stranického výboru Čelakovského jeho povýšením, ale vnitřní spory mezi mladočeskými frakcemi v dopise přesto zaznívají: „*Čtyři pairy aspoň doufám, že zmůžez. Raději 13! Já pro svou osobu po pairství netoužím, ale kdyby se povolal Herold a já ne, pokládal bych to za odstrčení a zneuznání sebe. Rač to vzítí nejdůvěrněji na vědomí.*“¹⁷

Odměnit Čelakovského titulem či funkcí se pro jeho nesouhlas nepodařilo ani na samotném konci roku 1906, kdy Pacák vymohl pro (mlado)čechy místo jednoho sekčního šéfa v ministerstvu vyučování a navrhl Čelakovského, kterého o věci informoval redaktor Národních listů Josef Anýž (1852–1912): „*Řekl jsem mu, že z té strany ničeho nepřijmu, nechtěje býti vděčen lidem, kteří mne tolikrát urazili. Zato dr. Herold nabízel mi mandát za Vinohrady. To by spíše bylo možno, ač budu rád, když zůstanu vzdálen vši politiky a budu se moci věnovati toliko pracem vědeckým. Ovšem Variatio delectat.*“¹⁸

Komunikační styl a politická argumentace v *Mých zápiskách*

Souhrnně lze říct, že Čelakovský poznamenával několik důvodů pro odmítnutí funkcí či titulů; často zaznívá, že se chce věnovat dokončení vlastní vědecké práce, dále také, že nechce být zavázaný těm lidem ze strany, kteří ho už několikrát potopili. Z rétoriky jeho Zápisků je patrné, že často užíval různé formy (komunikační) sebestylizace.¹⁹ 1) Čelakovský na schůzích akčního výboru vždy mluví k věci, kdežto u svých kolegů přesně zaznamenává výpovědi, které tím vyznívají přehnaně, ukvapeně apod. Přípravuje si tak podklady pro vlastní argumentaci v dalších jednání. 2) Analýza Čelakovského komunikačního stylu přesvědčivě ukazuje, jak pisatel počítal s tím, že jeho Zápisky jednoho dne nějaký historik zveřejní, a proto svůj obraz pozitivně stylizuje. 3) Pisatel přesvědčuje, že

zodpovědně plní své stranické či poslanecké úkoly. 4) Opakovaně zdůrazňuje svou roli historika – akademického pracovníka, který je politickými tahanicemi zdržován od důležité vědecké práce. 5) Pomocí různých zvolání (*Těžké, velmi těžké rozhodnutí!*) generalizuje dílčí zápisky politického dění, vyjadřuje skepsi a povyšuje tak deník na úroveň kriticky laděného Politického zápisníku.

Odmítání funkcí má v Čelakovského Zápiskách význam diskurzivní praxe, která pisateli umožňuje zakotvit a identifikovat sociální jevy. Ze Zápisků ani z dalších souvislostí totiž nelze doložit nějaký otevřený zájem mladočechů zbavit se Čelakovského. V řadě ohledů se jednalo spíše o generační rozdíly mezi mladočechy. S postoji a rétorikou „mladších“ mladočechů Čelakovský málo souzněl. Návrhy na povýšení nebo udělení titulu musíme zohlednit v historickém kontextu mladočeské strany, která v této době měla v nejstarší generaci poměrně málo činovníků, a proto bylo pro vedení strany poměrně náročné nalézt kandidáty na prestižní posty spojené se symbolickým kapitálem. Nicméně zatímco někteří Čelakovského vrstevníci byli do Panské sněmovny postupně jmenováni, on sám o takovou formu reprezentace nejevil zájem.²⁰ Jakoby se ve srovnání s nimi cítil mladší. Bylo mu šedesát let, měl ještě tři neprovdané dcery a mnoho vědeckých plánů. Svým profesním zaměřením archiváře a právního historika se vymykal z mladočeské garnitury; na právnické fakultě byl jako mladočech takřka izolován od ostatních kolegů.

Nabídka poslaneckého mandátu v roce 1907

Výše uvedené sociální distinkce uvnitř mladočeské strany se pokusím zasadit do sociologických kategorií věku, historické generace, profese, sociální mobility a intelektuálních pozic. Jak už jsem zmínil, Čelakovský se svou profesí a intelektuální pozicí v mladočeském kolektivu a ve své generaci spíše vymykal. Věk je zaprvé důležitým strukturujícím konceptem života jedince a jeho životní historie, zadruhé může sloužit jako ukazatel sociálních konfliktů.²¹ Pojem generace zde neslouží v biologickém (demografickém) slova smyslu; nejde ani politickou generaci či o generaci žáků následujících svého profesora, mentora apod.²² Jako produktivní se zde jeví pojetí tzv. historické generace u Michaela Corstena, který v rámci jedné kohorty vymezuje různé generační jednotky. Konflikty a komunikační nedorozumění pak vznikají mezi těmito sociálními skupinami, protože každá z nich konstruuje vlastní kulturní a politické identity jiným způsobem, příp. pomocí jiných diskurzivních praktik.²³

Jako příklad lze uvést Škardovu snahu zmírnit vnitřní, generační neshody a přitom podržet vedení mladočeské strany ve svých rukou. Po stranickém sjezdu 2. a 3. března 1907 se Škarda omlouval Čelakovskému a přislíbil mu nabytí symbolického kapitálu – mohlo jít například o navržení na paira nebo Hofrata: „*Škarda po sjezdu se mi omlouval a povídal něco, že si mne vždy vážil a že strana už se o to postará, aby se mně odměnila. Na to jsem mu řekl, že takové důvody nemají pro mne pražádné ceny.*“ Navíc se Čelakovskému záhy potvrdilo, že Škardovým původním cílem bylo získat vedení strany cele pod svou kontrolu: „*Pak přišel dr. Herold a dlouho mi vypravoval, co a jak se dělo, a že je třeba udržeti výkonný výbor v našich rukou. Škarda prý chce dr. Fiedlera, jenž se choval velmi obojetně, učiniti předsedou [poslaneckého klubu], aby mohl za jeho pomoci vládnouti. Herold mi řekl, že raději sám předsednictví přijme, nežli by to připustil.*“ A naléhal, ať Čelakovský přijme mandát do Říšské rady. Pro Čelakovského to však bylo těžké rozhod-

vání: „*Já kolísám. Vědecké mé práce na jedné straně, na druhé pomoc, kterou bych snad ve Vídni mohl přinést národní věci. Těžké, velmi těžké rozhodnutí.*“²⁴

Nakonec byl Čelakovský ochoten postoupit mandát Fořtovi a kandidovat ve volebním obvodu Mladá Boleslav, ale osobně se ho dotkl referát ve Vinohradských listech o výběru kandidáta, kde bylo zmíněno také jeho jméno a věc uzavřena novinářskou dedukcí, že tamní volební výbor vybral jako *nejzpůsobilejšího* kandidáta Fořta. Jak je patrné, Zápisky umožňují sledovat, které záležitosti se Jaromíra Čelakovského dotýkaly přímo. Ve srovnání s touto dedukcí musíme správně interpretovat Čelakovského stylizaci, podle které na poslaneckém mandátu netrvá za každou cenu, protože a) touží po klidu, b) konstatuje generační (a žel i stranickou) proměnu v politice, které bychom mohli popsat jako kolektivní stárnutí generace. Ačkoli se zodpovědně snažil před volbami objet všechny důvěrníky, nebyl zvolen, a chybělo málo, aby nepostoupil ani do užší volby: „*Strana mladočeská je velmi zeslabena a pozbuďe svého vlivu na záležitosti státní. Socialisté budou zastupovati národ. Nová generace vyrůstá a zatlačuje nás, generaci starší. To je běh přírody – nelze ničeho proti tomu říci, nežli že národ bude míti osud, jaký zasluhuje. Já odejdu do soukromého života v tom plném vědomí, že jsem vykonal svou vlasteneckou povinnost. V užší volbě nejspíše propadnu.*“ Ale nepropadl a post poslance získal. Pro sebe však konstatoval politické roztržštění mezi zvolenými poslanci – správně předvídal, že: „*Nevím, jak bude možno s Masarykem, Práškem, Klofáčem, Hajnem a Hrubanem dělati vůbec nějakou jednotnou českou politiku.*“²⁵ Také zkušenost během předvolební agitace ukázala, že občanské a socialistické strany mají k sobě v konstruktivní politice blíže než radikální a nacionální strany.²⁶

Ani z dalších Zápisků neplyne, že by se Jaromír Čelakovský vyhýbal čestným funkcím a titulům ze zásady. Jel například poděkovat za zvolení zahraničním členem Polské Akademie Umiejętności v Krakově (15. 6. 1907). Potěšilo ho, že předsedal banketu na počest dokončení Ottova Slovníku naučného (3. 6. 1908).²⁷ Na druhou stranu když mu Vídeň udělila titul Hofrata (17. 7. 1907), oznámil to Čelakovskému, cestujícímu přes Turnov do Harrachova, sekční šéf Ludwik Cwikliński (1853–1942) s místní deputací: „*Pravil jsem mu před turnovskou deputací, že budu asi museti složití mandát, a celkem mě věc netěšila. Už dvakráte za Thuna a Badeniho jsem nabídku tu odmítl, navrhuje, aby vyznamenání dali bratrovi Ladislavovi, a nyní jako poslanci mně může býti titul ten jenom na obtíž. Ale Pacák si nedal pokoje. Následek toho byl, že jsem 14 dní v Harrachově musil psáti děkovací dopisy za gratulace na důkaz, jak je náš národ radikální. Eh, pašol! Mrzelo mne, že aspoň Heyrovskému nedali týž titul, a psal jsem mu omluvný list.*“²⁸

Potíže s tímto titulem Čelakovský správně vytušil. Národní listy ho pak důsledně titulovaly jako *dvorního radu*. Ve stranách honoračního typu bývalo zvykem, že poslanec, kterému bylo uděleno toto vysoké státní vyznamenání, složil funkci, resp. obhajoval svůj mandát před voliči znovu. Ovšem tato zásada se nedodržovala pokaždé a starší politická praxe pozbyla po roce 1906 na významu.

Formy loajality u Čelakovského ve světle jeho Zápisků

Uplatnění pojmu historická generace a vymezení kolektivu generační jednotky, do níž Jaromír Čelakovský patřil, umožnilo interpretovat výroky a stylizace v jeho Zápiskách. Používání diskursivní praktiky odmítat odměny, tituly a funkce umožňovalo Čelakov-

skému v komunikaci legitimizovat vlastní pozici uvnitř stranického výboru. Náročnost tohoto sociálního soupeření ve verbální politické komunikaci přenáší pisatel do Zápis-ků. V rovině písemné komunikace může penzionovaný archivář a vdovec své politické soupeře překonat použitím vhodných sebestylizací. O tituly nestojí, protože a) má vlastní zájmy (spíše v oblasti vědecké činnosti a kontaktu s opravdu blízkými přáteli z vědy i politiky), b) je smířen s generační obměnou politických elit,²⁹ c) zná tíhu společenských konvencí spojených s tituly (odpovídat na gratulace), d) je frustrován z rozhádané situace ve vedení vlastní strany a z obecného úpadku parlamentarismu.³⁰ Čelakovský si v Zápis-kách opakuje politické ideály, kvůli nimž do politiky vstupoval – vlastenecká oběť pro národ, spravedlivé a vyrovnané používání jazyka mezi oběma zemskými národy (lex Kvíčala, chebské soudní excesy, poštovní aféra v Německém Brodě). S nadšením pak kvituje Kramářovu myšlenku Slovanského sjezdu, spolupráce a podpory Slovanů utlačovaných za hranicemi Předlitavska (Poznaňsko, Slovensko – ozvěny masakru v Černové). Sám pak navrhuje odvážnou myšlenku interparlamentární konference slovanských poslanců.³¹

Jeho zájem o prosazení konstruktivního a konsensuálního postoje ve vedení mladočeské strany pozorujeme i na podzim 1908 během vládní krize, která vznikla po nečekané demisi obou českých ministrů 15. října. Prášek a Fiedler tímto krokem reagovali na německé obstrukce na České zemském sněmu, nicméně své rozhodnutí předem nekonzultovali s Klubem českých poslanců na Říšské radě. Zatímco se většina mladočechů na akčním výboru strany 3. listopadu stavěla proti Beckovi a demisi obou ministrů spíše schvalovala, Čelakovský byl jedním z mála proti této demisi (ne-li vůbec jediný) a pro zachování politiky volné ruky. Své stanovisko pronesl hned poté, co zaznělo (patrně z úst Jindřicha Maštálky), že mladočeši teď budou mimo hru a že Beck si asi povolá českého ministra z Panské sněmovny.³² Čelakovského odhad vývoje vládní krize se vcelku potvrdil. Beck se záhy s celým kabinetem poděkoval.³³ Také na dalších místech Zápis-ků opakovaně zaznívá pisatelova myšlenka, že jít do obstrukce na Říšské radě není řešením, ale vrhne to stranu zpět.³⁴

Komunikační styl Jaromíra Čelakovského se vyznačuje různými formami sebestylizací a loajalit. Pojmem loajalita se zde rozumí určitá míra identifikace aktéra s různými sociálními kolektivy. Loajality poskytují vysvětlení určitých akterových rozhodnutí a kroků, které by akter za jiných podmínek rád provedl jinak (nebo je schopen tyto své alternativní záměry alespoň verbalizovat). Čelakovský zastává loajální postoj vůči české univerzitě, mladočeské straně, ale také například v rakouských delegacích.³⁵ Loajality tedy zahrnují určitou míru aktivní účasti a participace; nevystačí zde gesta. Čelakovský byl například ochoten přerušit pobyt v Harrachově, aby 7. srpna 1908 zajel do Prahy vyjádřit svou účastí podporu demonstraci na Střeleckém ostrově ve prospěch českých menšin z německého území Čech.³⁶

V tomto ohledu je třeba pojem loajality odlišit od společenských konvencí a politických strategií. Například veřejné chování a vystupování vůči císaři, ministerskému předsedovi apod. nelze označit za loajalitu, ale za schopnost pohybovat se a komunikovat v rámci svých sociálních rolí v různých prostředích. Účast na tzv. císařské mši 18. srpna na Hradčanech bývala záležitostí společenské a profesní konvence. Podobně se slušelo přijít na nádraží přivítat císaře třeba při jeho příjezdu do Prahy 15. dubna 1907 nebo přivítat ministerského předsedu Becka, který Čelakovského pozval v Praze na poradu 18. dubna

1907, „jako syna dobrého českého vlastence a juristy“.³⁷ Zároveň však Čelakovský v rámci dobových konvencí byl schopen manipulativně na ministerského předsedu zatlačit kvůli administrativnímu zdržování vydat rozhodnutí o statutu pro turnovskou reálku. Protože vědomě přiznával loajalitu k turnovským voličům a protože ho „dopálilo“, jak se ministerstvo financí vmlouvalo, napsal: „Beckovi ostré psaní, že udělám radikálům místo. To účinkovalo. Denně jsem od Becka obdržoval telegramy, jak věc stojí, a konečně 15. září [1908] jmenován Hoffmann provizorním ředitelem a reálka otevřena.“³⁸

Ve světle Zápisků jsou okruhy jeho loajalit hierarchizovány takto: 1) vztah k rodině, 2) k vědeckým úkolům a profesním kolegům, 3) vztah k univerzitě, vědeckým společnostem a vlasteneckým spolkům, 4) loajalita k mladočeské straně, potažmo 5) k předlitavské politické kultuře.

Závěr

Na základě komunikační analýzy Zápisků lze interpretovat, že odmítání funkcí má pro Čelakovského význam diskurzivní praxe, která pisateli umožňuje zakotvit a identifikovat sociální jevy. Použití stylizací v písemném textu Zápisků umožňuje pisateli vnitřně soupeřit a překonat politické soupeře jiné generační jednotky.

Sociologie vědění se už od Karla Mannheima soustředí na koncept zkušenosti kolektivu aktérů a na období adolescence jako „biografickou fázi, v níž dochází k vyhraňování sociálních okruhů generačního diskurzu – z jedné mladé generace směrem k další“.³⁹

V případě Zápisků Jaromíra Čelakovského však dochází k zajímavému zjištění, v jakých podmínkách a s jakými komunikačními nástroji se historický aktér v životní fázi penzisty vyhraňuje vůči jiné (mladší) generaci. Tento přístup umožňuje rekonstruovat sociální jednání a potřeby aktéra v životní fázi stáří. Vzhledem k aktuálním proměnám politického systému (volební reforma) i politické kultury uvnitř grémia mladočeské strany je Čelakovský nucen hájit vlastní politické postoje a ideály a bránit se proti tomu, aby za něho rozhodovali druzí (návrhy na jmenování a odměny). Situace představené ze života mladočeské strany přitom nejsou mezigeneračním bojem věkově „starých“ a „mladých“ uvnitř strany, ale soupeření dvou a více různých kolektivů, na něž je možné uplatnit pojem generační jednotky. Sociolog Karl Mannheim tak označil konkrétní skupiny lidí stejného věku, které sice svou sociální situaci definují podobným způsobem, ale mezi jednotkami dochází k soupeření.⁴⁰

Na příkladu Jaromíra Čelakovského můžeme v Zápiskách sledovat kolektivní stárnutí jeho historické generace. Tito mladočeští politici kolektivně sdíleli představy společné životní zkušenosti. Historická generace Čelakovského není jen sociologickým konstruktem, ale je určena komunikačním sdílením a ztotožňováním kolektivu, který se v pohledu na aktuální politické události lišil od jiných generačních jednotek v mladočeské straně, přestože věkově mohlo jít o příslušníky jedné kohorty. Čelakovský (nar. 1846) si zapisuje, že si nedovede představit politickou spolupráci např. s Masarykem (nar. 1850) a v řadě věcí se neshodne s Pacákem (nar. 1846), který vytváří (paralelní) historickou generaci ve spolupráci se Škardou (nar. 1861). Tzv. kolektivní stárnutí představuje jeden z typických znaků politické kultury historické generace mladočechů v letech 1907–1914.

Epilog. Povolání do Panské sněmovny, k němuž už nedošlo

Na začátku jsem citoval z Thunova dopisu 4. března 1914. Zbývá dopovědět sled dalších událostí. Krátce poté, co Thun odeslal dopis do Vídně, vypukla v Praze tzv. Švihova aféra. Český místodržící ji vylíčil v dalším dopise ministerskému předsedovi Stürgkhovi 6. března 1914 a posléze se vrátil k tématu výběru kandidátů na pairy. Protože se uvolnila místa po třech zemřelých českých pairech, doporučil Thun tři kandidáty – vysehradského probošta Josefa Buriana (1854–1922), mladočeského politika a advokáta Ladislava Pinkase (1863–1936) a Jaromíra Čelakovského. Kdyby však mohl být povolán pouze jeden Čech, dal by raději přednost Pinkasovi před Čelakovským. Pinkas je mladší (51 let) oproti Čelakovskému (68 let), dobře finančně zajištěný, disponuje mnoha kontakty, což se může hodit, a je srozuměn s tím, jak postupuje zemská správní komise. A hlavně je také známo, že Pinkas své povolání do Panské sněmovny očekává.⁴¹ Nepřímo se tím naznačuje, že druhý kandidát – Čelakovský – pokulhává; navíc dával najevo, že by o jmenování pairem vlastně nestál. Naopak třetí kandidát Burian se ve své ješitnosti už předem pochlubil novinářům, že bude jmenován pairem. Navíc by Buriana mohl lehce ovlivňovat Fořt, pokud by byli do Panské sněmovny povoláni společně.⁴² K tomuto povolání však nakonec už nedošlo, protože 16. března 1914 byl parlament odročen, poté vypukla Velká válka. Čelakovský ještě odjel na letní pobyt na Rakovnicko.⁴³ Zemřel 16. října 1914 v Praze.

Poznámky

- ¹ „*Mir ist gegenwärtig auswendig nicht bekannt, wie viel Apperturen die Gruppe der Rechten durch den Tod ihrer Mitglieder hat, und ob nicht die Berufung Čelakovský's an Stelle Škarda's genügen würde.*“ Státní oblastní archiv [dále: SOA] Děčín, Rodinný archiv [dále: RA] Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis 4. 3. 1914, František Thun Karlu Stürgkhovi. Za milé upozornění na tuto korespondenci děkuji doc. PhDr. Janu Galandauerovi, DrSc.; podrobněji jeho biografie GALANDAUER, Jan: *František kníže Thun. Místodržící Českého království*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007.
- ² „*Čelakovský ist zwar auch Jungčeche, aber seine politische Stellungnahme ist im Verlauf der Zeit außerordentlich ruhig geworden, während Fořt bisher stets als Heißporn aufgetreten ist.*“ Tamtéž.
- ³ VELEK, Luboš – VELKOVÁ, Alice (eds.): *Jaromír Čelakovský. Moje zápisky. 1871–1914*. Praha: Scriptorium, 2004, s. 333 (dále jen: *Moje zápisky*).
- ⁴ *Moje zápisky*, s. 333.
- ⁵ Podrobněji viz VELEK, Luboš: Karel Kramář a Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) 1890–1914. In: BÍLEK, Jan – VELEK, Luboš (eds.): *Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo* (Moderní dějiny – Supplementum 2). Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2009, s. 104–138.
- ⁶ CREWE, Emma – MÜLLER, Marion G. (eds.): *Rituals in parliaments. Political, Anthropological and Historical Perspectives on Europe and the United States*. Frankfurt am Main, 2006.
- ⁷ PAVLÍČEK, Tomáš W.: Repräsentative Politik als Beruf. Die tschechischen Mitglieder des Herrenhauses des Reichsrates. In: ADLGASSER, Franz – MALÍNSKÁ, Jana – RUMPLER, Helmut – VELEK, Luboš (Hrsg.): *Hohes Haus! 150 Jahre moderner Parlamentarismus in Österreich, Böhmen, der Tschechoslowakei und der Republik Tschechien im mitteleuropäischen Kontext*. [Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, Band 35]. Wien, Verlag der ÖAW, 2015, s. 73–90; PAVLÍČEK, Tomáš W.: *Zákonodárce na doživotí! Čestní členové Panské sněmovny Říšské rady mezi politikou a reprezentací (1879–1918)*, magisterská diplomní práce, vedoucí dr. Luboš Velek. Praha, FF UK, 2008.
- ⁸ CORSTEN, Michael: Čas generací. *Sociální studia* 4, 2007, 1–2, s. 45–65, zde s. 47.
- ⁹ URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, Nakladatelství Svoboda, 1982, s. 518–537.
- ¹⁰ Ministr krajan Bedřich Pacák a ministr obchodu Josef Fořt; po jejich demisi 9. 11. 1907 nastoupili Karel Prášek (1868–1932) a František Fiedler (1858–1925). Podrobně viz URBAN, *Česká společnost*, s. 538–542. O volební reformě ALLMAYER-BECK, Johann Christoph: *Ministerpräsident Baron Beck. Ein Staatsmann des alten Österreich*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1956; VELEK, Luboš: Myšlenka zavedení všeobecného, rovného a přímého volebního práva v obecném a českém kontextu. *Střed/Centre* 1, 2009, 1, s. 58–67; GALANDAUER, Jan: Sociální demokracie v Rakousku a všeobecné rovné hlasovací právo. *Střed/Centre* 1, 2009, 1, s. 82–94.

- 11 *Moje zápisky*, s. 180–183.
- 12 „Přitom objevuje se na všech stranách kocourkovství a žabařství našeho života.“ *Moje zápisky*, s. 186.
- 13 Nelze tomu však rozumět jako přerušení kontaktu s těmito aktéry nebo jejich opovržením. Například o Škardovi se Čelakovský po jeho nečekaném úmrtí 8. 3. 1912 vyjádřil velmi pochvalně: „Ve straně sotva se najde druhý, kdo by dovedl rovnat protivy, a pro vyrovnání s Němci je to velká pro nás ztráta.“ *Moje zápisky*, s. 333.
- 14 *Moje zápisky*, s. 186.
- 15 *Moje zápisky*, s. 185.
- 16 Archiv Národního muzea (dále: ANM), f. Bedřich Pacák, dopis Václava Škardy Bedřichu Pacákovi z 11. 12. 1906.
- 17 Tamtéž.
- 18 [Změna je příjemná.] *Moje zápisky*, s. 183.
- 19 Ke komunikačním stylizacím na příkladu Karla Kramáře viz PAVLÍČEK, Tomáš W.: Politicum a martýrium v nejdelším trestním procesu 1. světové války (Stylizace a strategie během procesu s Karlem Kramářem). In: *Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo*, s. 344–366; obecněji z hlediska kognitivní lingvistiky srov. SAI-COVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie: *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*. Praha, Karolinum, 2005.
- 20 V letech 1899–1907 byli povoláni Josef Wohanka (1899), Karel Adámek (1907), Jaroslav Hlava (1907), Václav Škarda (1907). Přehled českých pairů viz PAVLÍČEK, Tomáš W.: Die Idealkarriere für eine Berufung in das cisleithanische Herrenhaus. Der Habsburger Parlamentarismus und die tschechisch-böhmische Politik. In: GJURIČOVÁ, Adéla – SCHULZ, Andreas – VELEK, Luboš – WIRSCHING, Andreas (Hrsg.): *Lebenswelten von Abgeordneten in Europa 1860–1990* [Reihe Parlamente in Europa, Bd. 3], [Berlin, Kommission für Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien]. Düsseldorf, Droste Verlag, 2014, s. 83–104.
- 21 CORSTEN, Michael. Čas generací. *Sociální studia* 4, 2007, 1–2, s. 45.
- 22 Na okraj lze poznamenat, že v mladočeské straně Čelakovský vzhledem ke své profesi a pozici žádnou skupinu následovníků či žáků neměl.
- 23 CORSTEN, Čas generací.
- 24 *Moje zápisky*, s. 186. Pro úplnost dodejme, že Čelakovský byl v uvedených obdobích poslancem Českého zemského sněmu (1878–1890, 1895–1912) a Říšské rady (1879–1881, 1900–1902, 1907–1911). LUFT, Robert: *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*, Band 2, München, Collegium Carolinum – Oldenbourg, 2012, s. A66–A70.
- 25 *Moje zápisky*, s. 191.
- 26 Podrobněji srov. analýzy politické kultury zde: LUFT, Robert: *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft*. Band 1, München, Collegium Carolinum – Oldenbourg 2012, s. 171–185.
- 27 *Moje zápisky*, s. 197, 236.
- 28 *Moje zápisky*, s. 206. Profesor botaniky Ladislav Čelakovský st. (1834–1902) byl Jaromírovým nevlastním bratrem. Ladislav Heyrovský (1852–1924) byl profesorem římského práva na právnické fakultě české univerzity.
- 29 Například sám Čelakovský konstatuje na adresu některých vlastenců ve Slezsku, že právě v důsledku jejich pasivity došlo k rozporům v Opavě: „[...] staří vlastenci zase nechali si je [pokrokáče] pasivností přerušiti přes hlavy.“ *Moje zápisky*, s. 242.
- 30 *Moje zápisky*, s. 237.
- 31 *Moje zápisky*, s. 232.
- 32 *Moje zápisky*, s. 249. Mluvil se o Albínu Bráfovi (1851–1912), pairem 1905, ministrem orby 19. 11. 1912.
- 33 Nutno dodat, že však nerezignoval jen v důsledku demise českých ministrů, ale také pod tlakem křesťanských sociálů a vývoje situace v Dolních Rakousích. Nový ministerský předseda Bienerth se o sestavení vlády s parlamentní podporou moc nesnažil a počítal s variantou úřednického kabinetu, k čemuž nakonec sáhl. Z Čechů zde zasedne ministr orby Bráf, ministr krajan Žáček. Spravováním neobsazeného ministerstva kultu a vyučování byl zpočátku pověřen Josef Kaněra, který zde pracoval od roku 1880 (od r. 1901 sekční šéf).
- 34 *Moje zápisky*, s. 246.
- 35 *Moje zápisky*, s. 227, 191.
- 36 *Moje zápisky*, s. 242.
- 37 *Moje zápisky*, s. 188.
- 38 *Moje zápisky*, s. 242.
- 39 CORSTEN, Čas generací, s. 46.
- 40 MANNHEIM, Karl: Problém generací. *Sociální studia* 4, 2007, 1–2, s. 11–44, zde s. 31: „Mládež, která je směřována stejnou historicko-aktuální problematikou, žije v jedné ‚generační souvislosti‘; ty skupiny, které uvnitř stejné generační souvislosti zpracovávají prožitky různým způsobem, vytvářejí různé ‚generační jednoty‘ v rámci téže generační souvislosti.“ Mannheim sleduje mládež, protože je zaměřen na podmínky konstituování nových generací. Můžeme však předpokládat, že v průběhu produktivní fáze života člověk může své vazby k některým kolektivům předefinovat, do některých teprve vstupuje. Nelze vyloučit, že v závěru produktivní fáze života, resp. v době penze cítí aktér větší potřebu vymezovat se vůči soupeřícím generačním jednotkám, protože může vnímat obavu z ohrožení vlastní nabyté sociální pozice.

- ⁴¹ „Allenfalls könnte noch ein anderer *Böhme in Betracht* kommen, wenn der Ersatz für Škarda gesucht werden müsste; es ist dies der ehemalige Landesausschussbeisitzer Dr. Ladislaus Pinkas, von dem mir bekannt ist, dass er eine Berufung in das Herrenhaus heiß ambitioniert.“ SOA Děčín, RA Thun-Hohenstein, f. František Thun, dopis 6. 3. 1914, František Thun Karlu Stürgkhovi.
- ⁴² Podrobněji PAVLÍČEK, *Die Idealkarriere für eine Berufung*, s. 94–100.
- ⁴³ ZILYNSKYJ, Bohdan: Prázdninový pobyt Jaromíra Čelakovského na Rakovnicku v roce 1914. *Rakovnický historický sborník* 8, 2011, s. 165–176.

“Čelakovský – ausserordentlich ruhig”.
The Question of Generations and Loyalty in Czech Politics

Tomáš W. Pavlíček

Summary

This paper aims to describe the communicative style of Jaromír Čelakovský at the retirement age and to determine his social position in the Young Czech Party as well as political strategies of individual “generational groups” within the party (term generation was used according to Karl Mannheim and Michael Corsten). The author comes to the conclusion that the so called collective aging is a characteristic of the political culture of the historical generation, which Čelakovský belonged to in the years 1907–1914.